

О. М. Газудаасистент кафедри англійської філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РІЗНОАСПЕКТІСТЬ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК КОНЦЕПТУ

У статті здійснено спробу узагальнити наукові підходи до сутнісного розуміння концепту насамперед крізь призму компонентності з окресленням концептуальних ознак об'єктивного чи суб'єктивного світів. Виявлено, що науковці вважають такий підхід не лише необхідним, а й достатнім для ідентифікації предмета чи явища під час класифікації концептів на мотивувальні, образні, поняттєві й ціннісні з доповненням їх такими ознаками, як спеціалізовані етнокультурні та соціокультурні, неспеціалізовані й універсальні.

Концептуальні ознаки в мовознавстві досліджуються й обґрунтовуються насамперед за допомогою значення слів і їх складових елементів, а також крізь призму різноаспектних особливостей концепту, лінгвістичних підходів до його інтерпретації, притаманних йому властивостей. При цьому структура концепту зумовлюється його ядровою побудовою як основою та периферією як сукупністю поєднання культури, традицій, особистісного й загальнолюдського надбання. З'ясовано, що в лінгвістичній літературі трапляється класифікаційний поділ концепту за ознаками однорівневості, багаторівневості та сегментності. Водночас відбувається диференціація ознак концепту за уявленнями, схемами, поняттями, фреймами, сценаріями (скриптами), ґештальтом. Розкрито сутність концепту з його поділом на фактуальні елементи, що дає нам змістово наповнену інформацію про певні події, явища та процеси, відображені у свідомості людини через її світосприйняття. Зазначений підхід має доступний характер для сприйняття змістово-фактуальної інформації, яка базується на теоретико-науковій інтерпретації дійсності з власним баченням концепту як ментального утворення та мовно-мисленнєвої одиниці в сучасній англійській картині світу. Дослідження підтверджує, що змістово-фактуальні елементи концептуально роз'яснюють авторське бачення й розуміння взаємозумовленості явищ і процесів у мовознавстві з урахуванням їхніх причинно-наслідкових зв'язків, а також формує пізнавальний і творчий підхід із переосмисленням окремих фактів та ставлення до зазначених процесів.

Ключові слова: класифікаційні ознаки, концепт, різноаспектність, мовознавство, наукові підходи.

Постановка проблеми. У сфері сучасного мовознавства концепт окреслюється науковцями-лінгвістами як мовно-мисленнєве утворення з інтерпретаційною асоціацією та розумінням багатогранності предметів, явищ і процесів навколишнього світу, його переосмисленням крізь призму власного світобачення.

Сутність поняття концепту запозичено з філософії та логіки. У сфері семасіології як науки він досліджується з лінгвістичної, когнітивної та культурологічної позицій. Тлумачення концепту базується насамперед на семантиці слова «conceptus», яке має латинське походження, зокрема: 1) «збирання, вбирання в себе»; 2) «уявлення»; 3) «опис»; 4) «формування»; 5) «походження, з'явлення, виникнення» [1, с. 222–224]. Наведені значення можна звести до узагальненого «сформульо-

ваний як збірний, який містить у собі та який є їх початком» [2]. Концепт може бути як вербалізованим, так і невербалізованим у свідомості людини. Сьогодні вербалізований концепт є одним з основних об'єктів дослідження вчених у галузі когнітивної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження наукових лінгвістичних підходів до тлумачення концепту та обґрунтування його класифікаційних ознак дало можливість простежити їх багатогранність і різноаспектність, виявити специфічні виміри стосовно їх узагальнення. Так, В. Маслова здійснює поділ концептів на прості, що представлені одним словом, і складні, які зумовлюються словосполученням чи реченням [3, с. 53]. Крім цього, науковці-лінгвісти З. Попова та Й. Стернін вважають, що концепти можуть бути стійкими, оскільки

мають у мові постійні засоби репрезентації, актуальні для мислення й комунікації, регулярно вербалізованими та нестійкими, що не мають закріплених засобів вербалізації, перебувають у нестабільному стані формування, глибоко особистими, вербалізованими рідко або зовсім не вербалізованими [4, с. 39].

Сутність концепту Ю. Степанов подає як «пучок» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, що супроводжує слово [5]. Окремі науковці обґрунтовують поняття концепту, що складається із загальних, суттєвих ознак предмета чи явища, які є результатом їх раціонального відображення та осмислення [6].

Актуалізація досліджень у сфері виокремлення класифікаційних ознак концепту простежується у працях українських і зарубіжних учених, зокрема А. Бабушкіна [7], С. Воркачева [8], В. Іващенко [6], В. Карасика [9; 10], О. Кубрякової [2], Е. Піменова, М. Піменової [11; 16], А. Приходька [12], О. Селіванової [13] та інших.

Є значна кількість наукових підходів як до розкриття сутності концепту, так і до окреслення його класифікаційних ознак. Однак вагомого значення набуває розгляд концепту крізь призму певних особливостей, зокрема ознак, різноаспектних підходів до його інтерпретації, а також притаманних йому властивостей.

Мета статті. Метою дослідження є окреслення класифікаційних ознак концептів через з'ясування їх багатогранності та різноаспектності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці минулого століття науковці, які займалися дослідженням поняття концепту, дійшли висновку про те, що носій мови є водночас носієм окремих концептуальних систем. Будь-який концепт зумовлюється вагомими для індивідуума знаннями про світосприйняття з відмежуванням зайвих уявлень. При цьому система концептів створює картину світу, де відображається розуміння людиною реальності, її особливий концептуальний «малюнок», на основі якого вона формує власне світобачення [14].

Концептуальні ознаки в мовознавстві досліджуються та обґрунтовуються насамперед через значення слів і їх складові елементи. При цьому структура концепту зумовлює його ядрову побудову як основу та периферію як сукупність поєднання культури, традицій, особистісного й загальнолюдського надбання. Так, Ю. Степанов відокремлює рамкові поняття та концепти-поняття із щільним ядром, де формування

рамкового концепту спричинене дисбалансом суспільного розвитку. Окремі з рамоквих понять, що названі цим науковцем поняттями із щільним ядром, можуть «накладатися» на певне суспільне явище, спричиняючи інший процес – соціальну оцінку, підлаштування під норму [5, с. 288–306].

Водночас поняття концепту як цілісної ментальної одиниці взаємозумовлюється багатьма елементами з їх теоретичним обґрунтуванням. Наприклад, В. Маслова говорить про необхідність задіяння специфічних факторів з окресленням певних ознак, предметних дій з об'єктами, їх кінцевих цілей, а також оцінювання зазначених дій [14, с. 32–34].

У науковій літературі концепт розглядається крізь призму компонентності (В. Маслова, З. Попова, Й. Стернін) з окресленням концептуальних ознак об'єктивного чи суб'єктивного світів, відображених у свідомості диференційовано та диференційованих за ступенем абстрактності [3, с. 60; 4, с. 60]. Такої ж думки дотримується М. Піменова, яка вважає, що наведені ознаки необхідні й достатні для ідентифікації предмета чи явища, оскільки класифікують їх як мотивувальні, образні, поняттєві та ціннісні [11, с. 84]. Своєю чергою В. Карасик поділяє зазначені елементи на ціннісні, образні, поняттєві, а також виокремлює спеціалізовані етнокультурні та соціокультурні концепти, неспеціалізовані й універсальні концепти [9, с. 91; 10, с. 5–20].

Під час наведення класифікаційних ознак концепту Й. Стернін окреслює однорівневі, багаторівневі та сегментні [15, с. 58–65]. Стосовно поділу концептів за характером концептуалізованої інформації думку Й. Стерніна поділяє З. Попова, вони диференціюють концепти на такі типи:

– *уявлення* – узагальнення чуттєво-наочних образів предметів або явищ. При цьому концепти об'єднуються в мові лексичними одиницями конкретної семантики. Уявлення статичні та є віддзеркаленням сукупності найсуттєвіших ознак окремого предмета чи явища;

– *схеми* – концепт, представлений узагальненою контурною схемою. Це гіперонім із послабленим образом;

– *поняття* – концепт, що складається із загальних, суттєвих ознак предмета чи явища, що є результатом їх раціонального відображення та осмислення. Наприклад, квадрат – це прямокутник із рівними сторонами. Поняття

вербалізується термінологічною лексикою, а також лексемами раціональної семантики типу «клієнт, відповідач, суддя». Воно формується в мисленні як відображення наукової та виробничої сфер дійсності (термінологія);

– *фрейми* – багатокомпонентний концепт, об'ємне уявлення, певна сукупність стандартних знань про предмет або явище (наприклад, ресторан, кіно, лікарня);

– *сценарій (скрипт)* – стереотипні епізоди з ознаками руху, розвитку. Фактично це фрейми, які розвиваються у просторі у вигляді окремих епізодів, етапів, елементів (наприклад, стадіон – це фрейм, а відвідування стадіону, реконструкція тощо – сценарій);

– *гештальт* – комплексна функціональна мисленнева структура, яка впорядковує різні окремі явища в пізнанні. Гештальт є образом, який об'єднує динамічні та статичні аспекти відображеного об'єкта або явища [4, с. 78–86].

У процесі дослідження й обґрунтування класифікаційних ознак концептів А. Бабушкін розглядає також різноманітність їх типів через фрейми, схеми, сценарії тощо [7, с. 52–58].

Науковий інтерес викликає дослідження В. Маслової щодо з'ясування сутності та виявлення специфічних ознак концепту, здійснене на основі фактуальних елементів, що робить концепт фактом культури (зокрема, вихідна форма (етимологія), згорнута до основних ознак історія, сучасні асоціації, оцінки, конотації) [3, с. 60]. Розгляд концепту з його поділом на фактуальні елементи дає нам змістово наповнену інформацію про певні події, явища й процеси, відображені крізь призму світобачення та свідомість людини. Зазначений підхід має доступний характер для сприйняття змістово-фактуальної інформації, яка базується на теоретико-науковій інтерпретації дійсності з власним баченням концепту як ментального утворення та мовно-мисленневої одиниці в сучасній англійській картині світу. Доцільно зауважити, що змістово-фактуальні елементи концептуально роз'яснюють авторське бачення й розуміння взаємозумовленості явищ і процесів у мовознавстві з урахуванням їхніх причинно-наслідкових зв'язків, а також формують при цьому пізнавальний і творчий підхід із переосмислення окремих фактів та ставлення до зазначених процесів.

У процесі дослідження різноаспектності формування класифікаційних ознак концепту науковці Е. Піменов та М. Піменова акцентують увагу на необхідності поділу концептів на такі

категорійні класи: а) базові, що є фундаментом мовної картини світу; б) дескриптори, які кваліфікують базові; в) релятиви, які характеризують відношення між ними та поділяються на концепти-оцінки, концепти-позиції, концепти-привативи [16, с. 90]. Серед них вагоме значення мають концепти-дескриптори з їх поділом на дименсійні (пов'язані з вимірюванням об'єктів), квалітативні (передають якість) і квантитативні (вказують на кількісну характеристику). Водночас квантитативні утворюють групу лексичних одиниць, зумовлених спільною семантикою, тобто репрезентованих насамперед прикметниками з кількісним значенням.

Дослідження свідчить про те, що змістове наповнення концепту та його класифікація за ознаками характеризується різноаспектністю, оскільки у сфері лінгвістики розглядається певний параметр як величина, за якою характеризують окрему властивість концепту. Так, концепти поділяють за такими ознаками:

– появою в національній концептосфері – на питомі й запозичені концепти;

– розвитком структури – на концепти, що розвиваються (тобто активно використовуються, розширюють свою структуру новими ознаками), і концепти, які застигли, оскільки їх структура не доповнюється новими ознаками, що пов'язано насамперед зі зникненням реалій (ілюстрацією цього є перехід слова-репрезентанта з активного лексикону в пасивний);

– первинністю – на первинні концепти, тобто основні, оскільки вони з'явилися раніше й стали підґрунтям для розвитку вторинних, і власне вторинні концепти, тобто похідні від первинних;

– актуальністю – на провідні концепти, тобто ключові, що широко представлені в пареміологічному фонді, фольклорі, художній літературі, та другорядні концепти, які є менш актуальними, їхні репрезентанти менш частотні [11, с. 82–84].

Методичні підходи до обґрунтування типології концепту, запропоновані В. Іващенко, стосуються окремо взятого параметру «локалізація в конкретній сфері людської свідомості», крізь призму якого науковець пропонує поділ концептів на наукові, ненаукові, логічні, науково-логічні, філософські, історіософічні, моральні, художні, оноματοпоетичні, естетичні, міфологічні, наївно-побутові, політичні, суспільно-політичні, лінгвістичні тощо [6, с. 392–393]. Крім цього, дослідниця зауважує, що типологізація концептів може

здійснюватися за різними параметрами, проте основними при цьому є походження, статусний вияв ментальності щодо форми й змісту відображення, параметри ментального простору, компонентний склад, характер об'єкта й суб'єкта відображення, способи відображення дійсності та критерії цінності в культурі.

Узагальнення наукових підходів до формування класифікаційних ознак концепту дає підстави стверджувати, що його вагомими аспектами є специфічні виміри. Так, В. Карасик наголошує на тому, що поняттєвий вимір концепту презентує дефініція його вербалізаторів, образний – його перцептивні й когнітивні складники, ціннісний відображає вагомість психічного утворення. При цьому наведені виміри зумовлюються, зокрема, такими особливостями:

– образний – зоровими, слуховими, тактильними, смаковими, нюховими характеристиками предметів, явищ і подій, які відбиваються в нашій пам'яті. Вони є ревалентними ознаками практичного знання, де простежується зв'язок відповідності за змістом між інформаційним запитом та одержанням повідомлення для людської свідомості;

– понятійний – мовною фіксацією концепту, його позначенням, описом, ознаковою структурою, дефініцією;

– ціннісний – визначальним пріоритетом для виділення концепту, оскільки їх сукупність розглядається в ціннісному аспекті та утворює ціннісну картину світобачення [9, с. 107].

Висновки і пропозиції. Дослідження наукових підходів до обґрунтування класифікаційних ознак концепту через його сутнісні особливості дає підстави стверджувати, що в науковій літературі немає узагальненої інтерпретації та єдиної систематизації концепту за типами чи ознаками, тобто простежується різноаспектність у їх виокремленні. Так, окремі науковці-лінгвісти розглядають концепт крізь призму компонентності з окресленням концептуальних ознак об'єктивного чи суб'єктивного світів. При цьому вони вважають такий підхід не лише необхідним, а й достатнім для ідентифікації предмета чи явища під час класифікації концептів на мотивувальні, образні, поняттєві та ціннісні з доповненням їх такими ознаками, як спеціалізовані етнокультурні й соціокультурні, неспеціалізовані та універсальні. Крім цього, у лінгвістичній літературі трапляється класифікаційний поділ концепту за ознаками однорівневості, багаторівневості й сегментності. Водночас відбувається диференціація ознак концепту за

уявленнями, схемами, поняттями, фреймами, сценаріями (скриптами), гештальтом. Науковий інтерес викликає підхід до класифікації концептів на фактуальні елементи, оскільки через значну кількість факторів впливу можна простежити взаємозумовленість явищ і процесів у мовознавстві з урахуванням їхніх причинно-наслідкових зв'язків, що зумовить подальші перспективні дослідження.

Список використаної літератури:

1. Дворецкий И. Латинско-русский словарь. Москва, 1976. 1096 с.
2. Кубрякова Е. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Гнозис, 1996. 183 с.
3. Маслова В. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
4. Попова З., Стернин И. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2001. 192 с.
5. Степанов Ю. Слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста* : антология. Москва : Academia, 1997. С. 288–306.
6. Іващенко В. Функціональна топологія концептів як одиниць культури. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 390–397.
7. Бабушкин А. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 52–58.
8. Воркачев С. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. 2001. Т. 60. № 6. С. 47–58.
9. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
10. Карасик В. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс* : сб. науч. трудов. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.
11. Пименова М. Коды культуры и проблема классификации концептов. *Язык. Текст. Дискурс: научный альманах Ставропольского отделения РАЛК* / под ред. Г. Манаенко. Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2007. Вып. 5. С. 79–86.
12. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
13. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 293 с.
14. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие. Москва : Флинта ; Наука, 2004. 296 с.
15. Стернин И. Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 58–65.

16. Пименов Е., Пименова М. Исследование концепта TRAUER «ПЕЧАЛЬ» посредством синонимического ряда. *Ethnohermeneutik und*

Anthropologie / Hrsg. von E. Pimenov, M. Pimenova. Landau : Verlag Empirische Pädagogik, 2004. S. 89–94.

Gazuda O. Differential aspects of the concept classificational features

The article attempts to generalize scientific approaches to the formation of the classification feature of the concept, first of all, through the prism of componentality with the outlining of the conceptual features of the objective or subjective worlds. It was discovered, that scholars consider such an approach not only necessary, but also sufficient to identify the subject or phenomenon, classifying them as motivational, figurative, conceptual and value, while supplementing them with such features as specialized ethno-cultural and socio-cultural, non-specialized and universal. Conceptual features in linguistics are investigated and substantiated primarily through the meaning of words and their constituent elements, as well as through the prism of different aspects of the concept, linguistic approaches to its interpretation, inherent properties of it. In this case, the structure of the concept is determined by its sound structure as the basis and periphery as the combination of culture, traditions, personal and universal property. It was investigated that in the linguistic literature, the classification division of the concept is found on the basis of one-level, multilevel and segmental features. Along with this happens the differentiation of the features of the concept by representations, schemes, notions, frames, screenplays (scripts), gestalt. The essence of the concepts revealed with its division into factual elements, which gives us meaningful information about certain events, phenomena and processes reflected in the human consciousness through its world perception. This approach is accessible to the perception of content-factual information, which is based on theoretical-scientific interpretation of reality with its own vision of the concept as the mental formation and the linguistic-thinking unit in the modern English-language picture of the world. The research confirms that the content-factual elements conceptually explain the author's vision and understanding of the interdependence of phenomena and processes in linguistics, taking into account their causal relationships, and at the same time forming a cognitive and creative approach with a rethinking of certain facts and attitudes toward these processes.

Key words: *classification marks, concept, linguistics, scientific approaches.*